

KATSAUS

Avoimen julkaisemisen timanttirendi ja Suomi

Sami Syrjämäki

Tieteellisten seurain valtuuskunta

sami.syrjamaki@tsv.fi

<https://orcid.org/0000-0002-9101-1113>

Kansainväliset avoimen julkaisemisen linjaukset ja julistukset korostavat yhä useammin niin kutsutun timanttisen avoimen julkaisemisen mallin merkitystä ja muiden ongelmia. Samoin niissä kehoitetaan tukemaan tiedeyhteisön itse omistamia voitto tavoittelemattomia julkaisukanavia. Maailmalla on paljon kiittävä ja niin on myös Suomessa.

Asiasanat: open access, tieteellinen julkaisutoiminta, julkaisutoiminta, kustantajat

Pysyvä osoite: <https://doi.org/10.23978/inf.127535>

‘Diamond’ Open Access refers to a scholarly publication model in which journals and platforms do not charge fees to either authors or readers. Diamond Open Access journals represent community-driven, academic-led and -owned publishing initiatives. Serving a fine-grained variety of generally small-scale, multilingual, and multicultural scholarly communities, these journals and platforms embody the concept of biodiversity.

For all these reasons, Diamond Open Access journals and platforms are equitable by nature and design.

- Action Plan for Diamond Open Access (2022)

Timanttinen avoimen julkaisemisen malli, jossa ei kerätä artikkelin käsittely- eikä tilausmaksuja, ja tiedeyhteisön itse omistamat julkaisukanavat ovat aina olleet avoimen julkaisemisen liikkeen ytimessä. Avoimen julkaisemisen yleistymisen myötä vaatimukset siirtymisestä pois suurten kaupallisten kustantajien dominoimasta tiedejulkaisemisen ekosysteemistä ovat vahvistuneet. Tiedeinstituutioiden ja -rahoittajien valinnat ovat kuitenkin suosineet OA-liikkeen aatteelle vastakkaista linjaa, vaikka sen ongelmat ovat käyneet nykymuotoisen avoimen julkaisemisen myötä entistä suuremmiksi ja ilmeisemmiksi niin tutkimusorganisaatioille kuin tutkimukselle itselleen.

Budapest Open Access Initiative

Tieteellisen avoimen julkaisemisen liikkeen ensimmäinen merkittävä julistus, Budapest Open Access Initiative (BOAI), juhli 20-vuotisjuhliansa helmikuussa 2022. Kyseessä on kaikista keskeisin avoimen julkaisemisen aloite. Siihen palataan ja viitataan jatkuvasti myös muissa julkaisuissa ja linjauksissa, ja sitä päivitetään säännöllisesti. BOAI sisältää myös ensimmäisen julkisen määritelmän tieteellisten artikkeleiden avoimelle saatavuudelle (open access). Sen allekirjoittajat tukevat muitakin avoimen tieteen muotoja, mutta julistus ja sen päivitykset keskittyvät nimenomaan lehtiartikkeleihin ja niiden preprint-versioihin.

Jo alkuperäisessä julistuksessa todetaan, että tutkijat tarvitsevat keinoja uusien avoimuuteen keskittyvien tiedelehtien käynnistämiseen ja tarvitaan tukea olemassa olevien lehtien avoimeksi siirtymiseen. Mahdollisiksi rahoituslähteiksi mainitaan muun muassa säätiöt, valtiot, tutkimusinstituutiot ja avoimen julkaisemisen ystävät.

Juhlavuonna 2022 julkaistiin merkittäviä uusia tai tarkennettuja suosituksia sisältävä päivitys. BOAI20 suuntaa huomion entistä enemmän tiedeyhteisön itsensä omistamiin julkaisukanaviin ja nostaa esiin niin kutsutun timanttimalisen avoimen julkaisemisen edut muihin malleihin nähden. Molemmat ajatukset ovat läsnä jo alkuperäisessä julistuksessa vuodelta 2002, mutta alkuperäistä julistusta seurannut kahdenkymmenen vuoden avoimen julkaisemisen historia on osoittanut ne entistä tärkeämmiksi.

Uudessa esipuheessa todetaan muun muassa voittoa tavoittelevien kaupallisten kustantamoiden tuottama moninainen vahinko tietelle ja vaaditaan, että avoimeen julkaisemiseen tulee suhtautua entistä selkeämmin välineenä, jolla tavoitellaan muita päämääriä kuin avoimuutta itseään, eli tavoiteltavia päämääriä ovat muun muassa käytettävyys, oikeudenmukaisuus, laatu ja kestävyys. Häntä ei saa heiluttaa koiraa.

Myös nämä ajatukset olivat mukana jo alkuperäisessä julistuksessa 2002, mutta niidenkin merkitys on kasvanut sitä mukaa, kun avoimen julkaisemisen kustannukset ovat kasvaneet julkaisumaksuihin perustuvan kultaisen mallin avoimuuden tai niin kutsuttujen transformatiivisten sopimusten vallatessa julkaisumaaailman. Transformatiivisten sopimusten tarkoitus on pitkällä tähtäimellä hillitä kuluja, mutta tavoitetta ei ole lähestytty.

Koska avoin julkaiseminen ei ole päämäärä itsessään vaan väline, pelkät avoimen julkaisemisen yleisyyttä mittaavat indikaattorit eivät kerro kehityksestä riittävästi. Yksisilmäinen määrään keskittyneiden indikaattorien seuraaminen, ja pelkästä avointen julkaisujen määrästä palkitseminen rahoitusmallissa lisäkertoimella, ovat saattaneet kiihdyttää avoimen julkaisemisen kustannusten nousua siitäkin huolimatta, että niin sanottu Green OA eli rinnakkaistallentaminen on hyväksytty avoimuuden muoto.

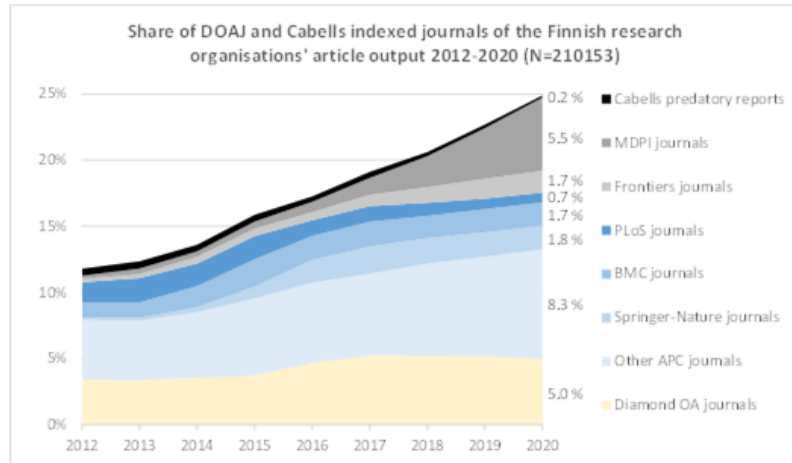
Tämä kehitys on myös voinut lisätä tutkijoiden eriarvoistumista, koska mahdollisuudet maksaa artikkelinkäsittelymaksuja voivat vaihdella yksilöiden, organisaatioiden ja tieteenalojen välillä. Lehdessä avoimesti julkaiseminen on myös monessa mielessä palkitsevampaa kuin artikkeleiden rinnakkaistallennus: näkyvyys ja löydettävyys ovat parempia lehdessä kuin rinnakkaistallennusarkistoihin levitettyinä.

On siis kiinnitettävä huomiota erityisesti avoimen julkaisemisen kestävyteen niin talouden kuin tasa-arvon edessä.

Kuvasta 1 käy ilmi, kuinka avoin julkaiseminen on kasvanut Suomessa nimenomaan APC-maksullisissa lehdissä ja timanttimalisten osuus pysyy tasaisen pienenä.

Suomalaiset julkaisut saalistajalehdissä ja Gold OA-lehdissä 2012-2020

- OA-saalistajalehdet (Cabells) ovat marginaalinen ilmiö
- DOAJ Gold OA -lehdissä julkaisumäärä kaksinkertaistunut
- Gold OA kasvaa pääasiassa APC-maksullisissa lehdissä
- Erityisen voimakas kasvu MDPI:llä ja Frontiers:lla
- Maksuton Diamond OA -lehtien osuus ei kasva

14

Vrt. Crawford (2021). *Gold Open Access 2018-2020: Articles in Journals* Cites & Insights Books Livermore, California.

Federation of Finnish Learned Societies

KUVA 1: Janne Pölönen.

Torjuakseen yhä vaikeammiksi käyviä ongelmia päivitetty BOAI-julistus suosittelee muun muassa seuraavaa:

4. Kun käytämme rahaa OA-tutkimuksen julkaisemiseen, on muistettava tavoitteet, joiden saavuttamiseksi avoin julkaiseminen on väline. Suositetaan malleja, jotka hyödyttävät kaikkia maailman alueita, joita hallitsevat akateemisiet ja voittoa tavoittelemattomat organisaatiot, jotka välttävät uuden OA-kirjallisuuden keskittämistä markkinoita hallitseviin aikakauslehtiin ja jotka välttävät tavoitteiden kanssa ristiriitaisten mallien juurruttamista. Siirrytään pois lue ja julkaise -sopimuksista.

3.8. Merkittäviä summia rahaa artikkelinkäsittelymaksuihin kuluttavien yliopistojen ja rahoittajien tulisi sijoittaa sen sijaan vihreään ja timanttimalaiseen avoimeen julkaisemiseen. Monet artikkelimaksupohjaiset OA-lehdet ja monet lehdet, jotka eivät ole avoimia, voisivat siirtyä timanttiavoimuuteen tämän investoinnin tuella. Niiden lehtien kohdalla, jotka eivät kykene tähän muutokseen, kirjoittajien ja instituutioiden tulisi silti suosia lehtiä, jotka eivät syrji kirjoittajia taloudellisista syistä.

3.13. Kuinka timanttimaailman avointa julkaisemista pitäisi hyödyntää paremmin? Useampien yliopistojen, rahoittajien ja hallitusten tulisi tarjota timanttimaailman avoimuudelle moraalisen tuen lisäksi taloudellista tukea.

BOAI:n päivitykseen on jo ehtinyt reagoida muun muassa ALLEA (All European Academies). Sen tuore linjaus toteaa, että vaikka kultainen OA-malli on madaltanut lukijoiden kynnystä saavuttaa artikkelit, se on aiheuttanut kirjoittajille niin uravaiheeseen, tutkimusalaan kuin maantieteelliseen sijaintiin liittyvää epätasa-arvoisuutta. ALLEA kehottaa sekä tasa-arvon vuoksi että taloudellisista syistä kehittämään "[tiede]yhteisön ylläpitämää voittoa tavoittelematonta kustantajaekosysteemiä".

UNESCO Open Science Recommendation

UNESCO julkaisi vuonna 2021 avoimen tieteen suosituksen, UNESCO Recommendation on Open Science. Suosituksen on allekirjoittanut 193 jäsenvaltiota. Myös siinä kannetaan huolta kaupallisten, voittoa tavoittelevien tiedekustantamoiden toiminnasta, asemasta ja niiden haitoista tieteelle. UNESCO varoittaa kaupallisten kustantamoiden ja muiden avoimen tieteen infrastruktuuripalveluiden pyrkimyksistä vallata markkinat:

Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että tieteeseen ja avoimeen tieteeseen liittyvien palveluiden markkinat toimivat maailmanlaajuisen ja yleisen edun mukaisesti ja ilman minkään kaupallisen yksikön määräävää markkina-asemaa.

Tämän lisäksi suositus kehottaa jäsenvaltioitaan tukemaan voittoa tavoittelemattomia tiedekustantajia, jotka eivät kerää artikkelin- tai kirjankäsittelymaksuja. Dokumentissa suositellaan tukemaan "ei kaupallisia julkaisumalleja", jotka eivät perustu artikkelin tai kirjan käsittelymaksuihin.

Jäsenvaltioita kehoitetaan siis suuntaamaan tieteellisen julkaisemisen tuki timanttimaailman toimiviin tiedeyhteisön omiin julkaisukanaviin. Lisäksi UNESCO kehottaa jäsenvaltioitaan huomioimaan seuraavan:

Jäsenvaltioita kehoitetaan harkitsemaan seuraavaa: (...)

d. Monikielisuuden edistäminen tieteen käytännössä, tieteellisissä julkaisuissa ja akateemisessa viestinnässä.

Toisin sanoen UNESCO:n suositus kannustaa jäsenvaltioita tukemaan timanttimalilla toimivia kansallisillakin kielillä julkaisevia voittoa tavoittelemattomia ja monikielisyttä vaalivia julkaisukanavia, kansainvälisten timanttien lisäksi.

Action Plan for Diamond Open Access

Maaliskuussa 2022 julkaistiin cOAlition S:n, OPERASin, Science European ja ranskalaisen Agence Nationale de la Reserchen toimesta toimintasuunnitelma timanttimalisen avoimuuden edistämiseksi: Action Plan for Diamond Open Access.

Suunnitelman tukijoiksi ovat ilmoittautuneet muun muassa Tieteellisten seurain valtuuskunta, Suomen Akatemia, yllä mainittu eurooppalaisten akatemioiden järjestö ALLEA, eurooppalaisten tutkimuskirjastojen järjestö LIBER, tutkimusrahoittajien avoimen julkaisemisen yhteenliittymä cOAlition S, lisensijärjestelmää ylläpitävä Creative Commons, avointen tieteellisten lehtien hakemisto DOAJ, eurooppalaisten yliopistojen järjestö European University Association (EUA), tutkimusintensiivisten yliopistojen järjestö League of European Research Universities (LERU), humanistis-yhteiskuntatieteellistä tiedejulkaisemista tukeva OPERAS, suurten tutkimusrahoitusorganisaatioiden ja tutkimusta tekevien organisaatioiden yhdistys Science Europe ja moni muu.

Tämä puheenvuoro alkoi toimintasuunnitelmasta otetulla lainauksella, jossa todetaan timanttimalin olevan määritelmällisesti oikeudenmukainen julkaisumalli, ja näin ollen suunnitelma ja sitä kannattavat tahot sitoutuvat – moraalisesti – edistämään timanttimalista tiedejulkaisemista.

Dokumentissa peräänkuulutetaan sitoutumista ja dialogia tutkijoiden, rahoitusorganisaatioiden, tutkimusorganisaatioiden, korkeakoulukirjastojen ja -kustantajien, tieteellisten seurojen ja ministeriöiden välillä. Suunnitelmassa kiinnitetään huomio neljään erityiseen teemaan: tehokkuuteen, laatustandardeihin, osaamisen vaalimiseen ja kestävyteen.

Suunnitelma kannustaa muun muassa jakamaan resursseja timanttimalisten lehtien kesken, varmistamaan rahoitus, kiinnittämään huomiota kulujen läpinäkyvyyteen, huolehtimaan lehtien teknisestä laadusta ja varmistamaan yhteensopivuus OA-periaatteiden ja käytäntöjen kanssa moninaisuus, oikeudenmukaisuus ja inklusio (DEI), monikielisyys ja sukupuolten tasa-arvo huomioiden.

Viimeksi samaan suuntaan linjasi Euroopan Neuvosto, joka 23.4.2023 julkaistussa dokumentissaan, Council conclusions on high-quality, transparent, open, trustworthy and equitable scholarly publishing, kehottaa jäsenmaita tukemaan voittoa tavoittelemattomia avoimia

tieteellisiä julkaisukanavia, jotka eivät laskusta lukemisesta eivätkä julkaisemisesta eli käytännössä tiedeyhteisön itse omistamia timanttimalaisia tiedelehtiä.

Suunnitelmassa ehdotukset ovat hyvin yleisellä tasolla, mutta toimintasuunnitelman tukemiseksi on käynnistetty kaksi EU:n rahoittamaa projektia: DIAMAS ja Craft-OA. Suomesta Tieteellisten seurain valtuuskunta on mukana molemmissa. Se, että EU on katsonut peräti kaksi eri timanttimalia tukevaa projektia rahoittamisen arvoiseksi yhteensä noin kahdeksalla miljoonalla eurolla, on erittäin tärkeä signaali jäsenmaille timanttimalaisen ja monikielisen julkaisemisen tukemisen puolesta.

Seuraako Suomi?

Kuten yllä käy ilmi, avoimen julkaisemisen liike ja keskeiset toimijat kutsuvat organisaatioita uudelleensuuntaamaan rahavirtansa: vähemmän erittäin voitollisille yrityksille, transformatiivisiin sopimuksiin ja artikkelinkäsittelymaksuihin, enemmän timanttimalisille tiedeyhteisön itse omistamille julkaisukanaville, jotka ylläpitävät monikielisyyttä. Pitkälti vapaaehtoisuuteen nojaavien suomalaisten tieteellisten seurojen julkaisemat tiedelehdet ovat juuri sellaisia julkaisukanavia, joita yllä mainituissa dokumenteissa kehoitetaan tukemaan ja vaalimaan.

Avoimen tieteen ja tutkimuksen (AVOTT) seurantakyselyn yhteydessä tehdyn tuoreen selvityksen mukaan kotimaisissa kanavissa julkaiseminen muodostaa reilusti alle prosentin avoimen julkaisemisen kokonaiskustannuksista korkeakouluille (vaikka niihin lisättäisiin yliopistojen kustannustoiminta ja rinnakkaistallennuskulut). Avoimista julkaisuista julkaistaan kuitenkin kustannuksiin nähden moninkertainen osuus kotimaisissa julkaisukanavissa. Selvityksestä ei käy ilmi, kuinka suuri osuus rahavirroista suuntautuu ylipäänsä timanttimalisten kanavien tukemiseen, mutta se ei voi olla pienen pientä suurempi, sillä sopimukset erittäin voitollisten kaupallisten kustantajien kanssa muodostavat noin 40 miljoonan euron potin. Tästä transformatiivisiin sopimuksiin käytetään 21,5 miljoonaa, lisenssi- ja tilausmaksuihin 14 miljoonaa ja avoimen julkaisemisen kirjoittajamaksuihin 4 miljoonaa. Ilmiö on tietenkin maailmanlaajuinen. Esimerkiksi Ranskassa juuri julkaistu selvitys artikkelinkäsittelymaksuista näyttää, että maksut ovat kolminkertaistuneet kolmessa vuodessa.

Toisin sanoen rahavirrat kulkevat juurikin niihin suuntiin, joihin OA-julistuksissa ja UNESCO:n linjauksessa ei toivottaisi niiden kulkevan, ja timanttimalisille suuntautuva tuki on minimaalista.

On toisaalta ymmärrettävää, että rahoituksen suuntaaminen timanttimaliseen julkaisemiseen herättää epäröintiä. Transformatiivinen sopimus tai artikkelinkäsittelymaksu on

konkreettinen ja hyvin määritelty liiketoimi eli tiedetään täsmälleen mitä saa, vaikka tuotos ei olisikaan kohtuullisessa suhteessa panokseen.

Kotimaisen julkaisemisen seuranta on kuitenkin Suomessa poikkeuksellisen kattavasti järjestetty. Opetus- ja kulttuuriministeriön keräämän julkaisuaineiston perusteella tiedetään vuositasolla missä lehdissä, paljonko ja minkälaisia artikkeleita tai kirjoja suomalaisiin yliopistoihin ja muihin tutkimusorganisaatioihin affilioituneet tutkijat ovat julkaisseet. Yliopistojen rahoitus perustuu osittain juuri tähän informaatioon. Tieto missä lehdessä ja kuinka paljon julkaistaan, on siis hallussa.

Tilanteen ohjaaminen oikeille raiteille voi onnistua myös yksinkertaisella ajattelutavan muutoksella. Lorrainen yliopiston tuoreessa linjauksessa kerrotaan yliopiston tukevan erilaisia timanttimallisen avoimuuden muotoja, yliopiston siirtyvän pois transformatiivisista sopimuksista ja ryhtyvänsä tukemaan voimakkaasti timanttimallin valinnea tieteellisiä lehtiä. Sopimuksessa siirtymää kuvataan osuvasti siirtymäksi ”kustannusten logiikasta investointien logiikkaan”.

Yksi tilannetta korjaava pieni askel voisi olla OKM:n korkeakoulujen rahoitusmallin julkaisuista syntyvän osuuden avoimuuskertoimen (1,2) muuttaminen siten, että timanttimallisen avoimen julkaisun kerroin olisi suurempi kuin muiden.

Mutta se, kuinka OA-liikkeen ja UNESCO:n suositusten mukaisesti tuetaan nimenomaan tiedeyhteisön omia timanttimallisia julkaisukanavia, on viimekädessä rahavirtojen alkulähteiden ja niitä edelleen suuntaavien organisaatioiden ratkaistava.

Lähteet

- All European Academies. (2022). *Allea Stament on Open Access Publication Under “Big Deals” and the New Copyright Rules*. Haettu 28.1.2023 osoitteesta <https://allea.org/wp-content/uploads/2022/12/ALLEA-Statement-Big-Deals-and-the-New-Copyright-Rules.pdf>
- Ancion, Z., Borrell-Damián, L., Mounier, P., Rooryck, J., & Saenen, B. (2022). Action Plan for Diamond Open Access. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6282402>
- Bassinat, A., Bouchet-Moneret, F., Delacour, H., Dreyer, E., Hahusseau, R., Lentretien, C., Lutz, J-F., Maire, L-H., Ramdani, K., & Sadowska, J. (2023). Université de Lorraine's position on the so-called transformative agreements. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7548545>

- Blanchard, A., Thierry, D., & van der Graaf, M. (2022). Retrospective and Prospective Study of the Evolution of APC Costs and Electronic Subscriptions for French Institutions. *Comité pour la science ouverte*. Haettu 28.1.2023 osoitteesta <https://hal-lara.archives-ouvertes.fr/hal-03909068>
- BOAI. (2022). *Budapest Open Access Initiative*. Haettu 28.1.2023 osoitteesta <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai20/>
- Bosman, J., Frantsvåg, J. E., Kramer, B., Langlais, P-C., & Proudman, V. (2021). OA Diamond Journals Study. Part 1: Findings. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4558704>
- Becerril, A., Bosman, J., Bjørnshauge, L., Frantsvåg, J. E., Kramer, B., Langlais, P-C., Mounier, P., Proudman, V., Redhead, C., & Torny, D. (2021). OA Diamond Journals Study. Part 2: Recommendations. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4562790>
- Council of the European Union. (2023). *Council conclusions on high-quality, transparent, open, trustworthy and equitable scholarly publishing*. Haettu 29.5.2023 osoitteesta <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9616-2023-INIT/en/pdf>
- Pölonen, J. (2021). Kansalliset julkaisukanavat mahdollistavat tiedejulkaisemisen kotimaisilla kielillä. *Tietolinja 2021* (2). <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021121661234>
- UNESCO. (2021). *UNESCO Recommendation on Open Science*. Haettu 28.1.2023 osoitteesta <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en>
- Tiedejatutkimus.fi. (julkaisuaika tuntematon). *Avoimen tieteen ja tutkimuksen seuranta*. Haettu 28.1.2023 osoitteesta <https://tiedejatutkimus.fi/fi/science-innovation-policy/open-science-and-research-indicators>